

Leonardo da Vinci

TRAKTAT O SLIKARSTVU

Prevod *Tomaž Jurca* in *Marina Žlender*
Ljubljana, Studia humanitatis, 2005

IZBRANI ODLOMKI

1. *Ali je slikarstvo znanost ali ne*

Znanost imenujemo tisto dejavnost duha, ki vodi v preteklost vse do svojih prvih začetkov, od katerih dalje ni v naravi najti ničesar drugega, kar bi bilo del te znanosti, kot je to pri zvezni količini, to je vedi o geometriji, ki, z začetkom na površini telesa, izvira iz črte, meje te površine. S tem pa nismo zadovoljni, saj vemo, da se črta končuje v točki in da je točka tisto, od česar ne more biti nič manjše. Točka je torej prvi začetek geometrije; in nič drugega ne more obstajati v naravi ali v človeškem duhu, kar bi moglo dati začetek točki. Kajti če praviš, da se na neki površini z dotikom najostrejšega dela peresa ustvari točka, to ne drži; rekli bomo, da je tak dotik površina, ki obkroža svojo sredino, v tej sredini pa se nahaja točka. Ta točka ni iz materije te površine in ne ona ne vse točke vesolja, četudi bi bile združene, v primeru, da se lahko združijo, ne morejo sestaviti nobenega dela neke površine. Recimo, da si zamisliš celoto, sestavljeno iz tisoč točk; če od te količine tisočih ločimo en del, lahko upravičeno rečemo, da je ta del enak celoti. In to dokazujemo z nullo ali ničlo, desetim številom aritmetike, to ničlo pa označujemo z o ; postavljena za enico, bo ustvarila 10, in če postaviš za enico dve, bo postala 100. In tako bo, v neskončnost, vedno desetkrat večje število, ki mu jo bomo dodali; sama po sebi pa ne pomeni ničesar in vse ničle na svetu so enake eni sami, kar zadeva njihovo bistvo in vrednost. Nobenega človeškega raziskovanja ne moremo imenovati prava znanost, če tega nismo matematično dokazali; in če praviš, da so znanosti, katerih začetek in konec je v duhu, resnične, se s tem ni moč strinjati in se da zanikati iz več razlogov; prvi je ta, da pri takšnih dejavnostih duha ne pride do izkušnje, brez katere ni nič zanesljivo.

3. *Katera znanost je koristnejša in v čem je njena korist*

Koristnejša je tista znanost, katere sad je bolj dostopen, in glede na to je manj koristna tista, ki je manj dostopna. Rezultat slikarstva je dostopen vsem generacijam sveta, saj je predmet sposobnosti videnja, in preko ušesa do razuma ne prehaja na enak način, kakor prehaja preko vida. Ne potrebuje potemtakem tolmačev iz različnih jezikov kakor književnost in človeški rod zadovoljuje nepo-

sredno prav kakor stvari, ki jih je ustvarila narava. In ne le človeški rod, marveč tudi druga živa bitja, kot se je pokazalo na neki sliki družinskega očeta, ki so jo ljubkovali majhni otroci, sami še v plenicah, in prav tako hišna pes in mačka, da je bilo čudovito opazovati takšen prizor.

Slikarstvo prikazuje razumu dela narave z več resnice in prepričljivosti kakor besede ali književnost, vendar predstavlja književnost besede razumu bolj resnično, kakor to zmora slikarstvo. Toda rekli smo, da je bolj občudovanja vredna tista veda, ki prikazuje dela narave, kakor pa tista, ki prikazuje dela ustvarjalca, torej dela ljudi; to pa so besede, kot je poezija in podobno, ki prehajajo skozi človeški jezik.

4. *O priučljivih znanostih in o tem, da se slikarstva ne da priučiti, a je znanost*

Vede, ki se jih moremo priučiti, so takšne, da se v njih učenec izenači z avtorjem in se enako zgodi z njegovim delom; koristne so za posnemovalca, a niso tako odlične kot tiste, ki jih ne moremo zapustiti v nasledstvo kakor druge stvari. Med temi je slikarstvo prvo; tisti, ki mu narava ni dala, se ga ne more naučiti, kot to velja za matematiko, ki jo učenec osvoji do te mere, kolikor mu je poda učitelj. Slikarstva ni moč razmnoževati kot v primeru književnosti, pri kateri je kopija vredna toliko kot izvirnik. Ne da se ga odliti kakor pri kiparstvu, kjer je odlitek po lastnostih enak originalu. Slikarstvo ne ustvarja nešteti otrok kakor tiskane knjige; edino ostaja plemenito, edino časti svojega avtorja, ostaja dragoceno in edinstveno in nikoli ne rodi sebi enakih sinov. In ta edinstvenost ga dela odličnejšega od tistih učenosti, ki se razglašajo povsod. Mar zdaj ne vidimo največjih kraljev Vzhoda hoditi zagrnjene in pokrite, saj mislijo, da bodo zmanjšali svojo slavo, če objavijo in razkrijejo svojo prisotnost? Ali ne vidimo slik, ki predstavljajo podobe božanskih bogov, nenehno zastrtih z najdragocenejšimi zastori? In kadar jih odkrijejo, prej priredijo velike verske svečanosti z raznim petjem in različno glasbo. In ob odkrivanju se velika množica zbranih ljudi nemudoma vrže na zemljo, časti in prosi tistega, ki ga predstavlja slika, naj jim vrne izgubljeno zdravje in podeli večno zveličanje, prav kakor da bi bil ta duh tu prisoten in živ. To se ne zgodi v nobeni drugi znanosti ali človeškemu delu, in če praviš, da to ni odlika slikarja, marveč lastna vrlina posnemanja stvari, ti bomo odgovorili, da bi se v tem primeru človeški um lahko zadovoljil z ležanjem v postelji in ne s hojo po napornih in nevarnih krajih in ne z romanji, kot vidimo, da se to nenehno počne. In tudi če se takšna romanja nenehno vršijo, kdo ljudi brez potrebe navaja na to? Vsekakor boš priznal, da je podoba tista, kakršne ne morejo ustvariti vse pisarije, ki bi mogle v podobi in lastnostih prikazati tega duha. Torej se zdi, da duh ljubi to sliko in tistega, ki jo ljubi in spoštuje, da mu je ljubše čaščenje v tej kot

pa v drugi obliki, ki ga prikazuje, in da zaradi nje deli milost in daruje zdravje, kakor verjamejo tisti, ki se zbirajo na takšnem mestu.

9. O tem, kako je slikar gospodar vseh vrst ljudi in stvari

Slikar je gospodar vseh stvari, ki lahko človeku pridejo na misel; kajti če ima željo videti lepote, ki ga bodo očarale, je gospodar njihovega nastajanja. Kadar se mu zahoče videti strahotne stvari, ki vlivajo strah, ali so šaljive in smešne ali tiste, ki dejansko vzbujajo sočutje, je njihov vladar in ustvarjalec. Če pa želi ustvariti opustele kraje, senčna in sveža mesta v času vročine, jih naslika in tako tudi tople kraje v času mraza. Če želi doline, enako; če hoče z visokih vrhov gora odkriti široko polje ali se mu zahoče za njimi uzreti obzorje morja, jim zavlada; prav tako, kadar želi iz nizkih dolin videti visoke gore ali z visokih gora nizke doline in peščene obale. In zares ima to, kar obstaja v svetu kot bistvo, prisotnost in domišljija, najprej v svojem umu in nato v rokah, te pa so tako izvrstne, da v enem samem pogledu hkrati ustvarijo skladno harmonijo, kakršno tvorijo stvari.

10. O pesniku in slikarstvu

Slikarstvo služi bolj dostojanstvenemu čutu kakor poezija in bolj zvesto predstavlja oblike del narave kakor pesnik, dela narave pa so mnogo plemenitejša od besed, ki so človeško delo; kajti med deli ljudi in deli narave je enak odnos kot med človekom in Bogom. Torej je več vredno predstavljati stvari narave, ki so v resnici prave podobe, kakor z besedami posnemati dogodke in besede ljudi. In če želiš ti, pesnik, s svojim preprostim poklicem opisovati dela narave s tem, da si izmišljaš razne kraje in oblike različnih stvari, te slikar prekaša z neskončno večjo močjo. In če se želiš obdati z drugimi znanostmi, ločenimi od poezije, kakor astrologijo, retoriko, teologijo, filozofijo, geometrijo, aritmetiko in podobnimi, te niso tvoje. Torej nisi pesnik, spreminjaš se in nisi več tisti, o katerem se tu govori. Ali ne vidiš, da kadar želiš iti v naravo, tja odideš s sredstvi znanosti, ki so jih ustvarili drugi na učinkih narave, slikar pa tja odide sam, prost pomoči znanosti ali drugih sredstev, da bi neposredno posnemal dela narave. Zaljubljene premakne do slike ljubljene stvari, da se z njo pogovarjajo, ljudstva požene, da z gorečimi zaobljubami iščejo podobe bogov in ne gledajo pesniških del, ki iste bogove predstavljajo z besedami. Z njimi se preslepijo živali; videl sem že sliko, ki je prevarala psa s podobo njegovega gospodarja in se je zelo razveselil; prav tako sem videl pse, kako lajajo in hočejo ugrizniti naslikane pse, in opico, ki je uganjala neskončne norčije drugi, naslikani opici. Videl sem letati lastovko, ki se je hotela spustiti na naslikano železno ograjo pred okni stavb; vse to so najkrasnejša dela slikarja.

15. O tem, kako slikarstvo prekaša vse človeške dejavnosti po njemu lastnih tenkočutnih spoznanjih

Oko, ki se imenuje okno duše, je glavna pot, po kateri lahko razum obsežneje in veličastneje opazuje neskončna dela narave, in uho druga, ki se plemeniti z omenjenimi stvarmi, katere je videlo oko. Če vi, zgodovinarji ali pesniki ali matematiki, ne bi bili videli stvari z očesom, bi jih mogli le slabo pisno navajati. In če ti, pesnik, predstavljaš neki dogodek s sliko izpod peresa, jo bo slikar s čopičem napravil bolj zadovoljivo in v umevanju manj dolgočasno. Če sliko imenuješ nema pesem, bo lahko tudi slikar pesem imenoval slepa slika. Poglej zdaj, kdo je težje pohabljen – slepi ali nemi? Če je pesnik v iznajdljivosti svoboden kot slikar, njegove zamisli ljudem ne nudijo toliko zadovoljstva kot slike, kajti če poezija z besedami prikazuje oblike, dejanja in krajine, se jih slikar trudi posnemati z lastnimi podobami njihovih oblik. Poglej zdaj, kaj je bližje človeku: ime tega človeka ali njegova podoba? Imena ljudi so v raznih deželah različna, oblika pa se spremeni edinole s smrtjo. In če streže pesnik razumu preko ušesa, mu slikar streže preko očesa, vrednejšega čutila. Vendar hočem od ljudi le dobrega slikarja, ki naj prikazuje silovitost neke bitke, in pesnika, ki naj opisuje drugo bitko, in skupaj naj se pomerita v javnosti. Videl boš, kje se bodo bolj ustavljali gledalci, kaj bodo bolj opazovali, kje bo več hvale in kaj bo nudilo večje zadovoljstvo. Gotovo bo bolj všečna slika, mnogo bolj koristna in lepa. Postavi na neko mesto napisano ime Boga in v primerjavo njegovo podobo in boš videl, kaj bo zbujalo več spoštovanja. Če slikarstvo v sebi zajema vse oblike narave, imate vi le imena, ki niso splošna kakor oblike; če imate vi učinke prikazovanj, imamo mi prikazovanje učinkov.

Vzemimo pesnika, ki bi opisal lepoto ženske tistemu, ki je zaljubljen vanjo, in vzemimo slikarja, ki bi jo naslikal, in bomo videli, h komu bo narava prej obrnila zaljubljenega sodnika. Vsekakor bi morali sodbo prepustiti izkušnji. Slikarstvo ste postavili med mehanične veščine. Če bi slikarji mogli s pisanjem hvaliti svoja dela kakor vi, nedvomno verjamem, da ne bi padlo med tako nizka poimenovanja. Če ga vi imenujete mehničnega, ker je najprej ročno, saj roke slikajo, kar najdejo v domišljiji, vi pisci s peresom ročno rišete, kar se nahaja v vašem umu. In če pravite, da je mehanično, ker dela za nagrado, kdo zapada v to zmoto bolj od vas, če jo moremo tako imenovati? Če berete v študijski namen, ne greste mar k tistemu, ki vas zanj bolje nagrajuje? Ali sploh ustvarite kakšno delo brez nagrade? Četudi tega ne govorim zato, da bi grajal takšno mišljenje, saj vsak napor pričakuje nagrado. Pesnik bi lahko dejal: Zamislil si bom nekaj, kar bo predstavljalo velike stvari; enako bo storil slikar, kakor je Apel napravil

Kleveto. Če pravite, da je pesem trajnejša, bom na to porekel, da so trajnejša dela nekega kotlarja, saj jih čas varuje bolj kot vaša ali naša dela. Kljub vsemu je v tem malo domišljije in sliko je moč narediti mnogo bolj trpežno, če slikamo na baker z barvami za steklo. Zaradi umetnosti se lahko imenujemo potomci bogov. Če sega poezija na filozofijo morale, sega slikarstvo na filozofijo narave; če opisuje delovanje uma, ki ga opazuje, če um deluje v gibanju, če straši ljudstva s peklen-skimi izmišljotinami, ravna slikarstvo z istimi stvarmi enako. Naj poskuša pesnik obenem s slikarjem predstaviti lepoto, ponos, gnusno, grdo in pošastno stvar; naj dela na svoj način in menja oblike, kakor mu povšeči – slikar bo bolje zadostil. Mar nismo videli slik, ki so bile tako usklajene s prikazanim predmetom, da so pretentale ljudi in živali?

17. Kakšna je razlika med slikarstvom in poezijo

Slika je nema pesem in pesem je slepa slika; tako ena kot druga nenehno prikazujeta naravo, kolikor jima to dovoljujejo njune moči; z eno in drugo je mogoče prikazati številne moralne navade, kakor je naredil Apel s svojo *Kleveto*. Vendar izhaja iz slike, ker služi očesu, plemenitejšemu čutilu, kot je uho, ki sprejema pesem, ubrano razmerje; kakor izvira iz številnih in različnih glasov, zbranih skupaj, ubrano razmerje in tako zadovoljuje čutilo sluha, da so poslušalci od občudovanja skoraj ob pamet. Vendar močnejše učinkujejo skladne lepote naslikanega angelskega obraza, iz skladnosti katerega izvira harmonična skladnost, ki služi očesu v istem času, kakor se ustvarja glasba v ušesu. In če bomo takšno ubranost lepote pokazali ljubimcu tiste, katere čari so naslikani, ni dvoma, da bo to v njem izzvalo občudovanje in radost, neprimerljivo večja od vseh drugih občutkov. Isti čar izhaja iz pesmi, ki zajema prikazovanje dovršene lepote, s posamičnim prikazovanjem vsakega dela, iz katerega je v sliki sestavljena omenjena skladnost. Toda iz nje ne izhaja nobena druga milina, tako kot če bi v glasbi poslušali vsak glas posebej ob različnem času, kar ne bi dalo nobene skladnosti. Bilo bi, kot bi hoteli prikazati obraz del za delom in bi vedno pokrili tiste dele, ki so bili prikazani pred naslednjimi. Pozabljanje delov, ki so že bili prikazani, pa ne dopušča sestavljanja nikakršnega ubranega sorazmerja, kajti oko jih s svojo zmogljivostjo videnja ne zajema sočasno. Podobno se dogaja z lepoto vsake stvari, ki si jo pesnik izmisli, pa zaradi tega, ker so njeni deli opisani ločeno in ob različnem času, ne vzbujajo v spominu nobene skladnosti.

19. O razliki in še o podobnosti med slikarstvom in poezijo

Slikarstvo ti v trenutku pokaže svoje bistvo tako zaradi naše sposobnosti videnja kakor zaradi očesa, od koder prejema središče občutenja naravne pred-

mete istočasno, kot se sestavi skladno sorazmerje delov, ki sestavljajo celoto, kar zadovolji razum. Poezija sporoča isto, vendar po manj plemenitem sredstvu od očesa, in prinaša do središča zaznave predstave omenjenih stvari bolj nejasno in z večjo zamudo kot oko, ki je pravi posrednik med predmetom in središčem zaznave. Oko z največjo vernostjo nemudoma in popolnoma resnično podaja prave površine in oblike tega, kar se pojavlja pred njim, iz česar se rojeva somernost, imenovana skladnost, ki z blagim soglasjem zadovoljuje razum, prav kakor ubranost različnih glasov zadovoljuje čutilo sluha. To pa je vseeno manj plemenito od očesa, saj ubranost umre, tako kot se rodi, in rojeva se enako hitro, kakor umira. To se ne more zgoditi s čutilom vida, kajti če očesu pokažeš človeško lepoto, sestavljeno iz skladnosti lepih delov, ta lepota ne mine niti ne izgine tako hitro kot glasba. Dolgotrajna je in ti dopušča, da jo gledaš in opazuješ; in ne rojeva se ponovno kakor glasba s pogostim igranjem in ne zbuja dolgočasje; veliko več, očara te in povzroči, da jo hočejo skupaj z očesom posedovati vsa čutila, kot bi želela tekMOVATI z njim. Zdi se, kot da jo želijo usta vpiti skozi sebe, uho uživa v zadovoljstvu poslušanja njenih lepot, čutilo tipa bi rado prodrlo skozi vse njene pore in nos bi želel prejemati zrak, ki dehti od nje. Vendar čas v nekaj letih poruši tako harmonično lepoto, kar pa se ne zgodi s tisto, ki jo verno predstavlja slikar, saj jo čas dolgo varuje; in oko z opravljanjem svoje funkcije od nje prejema resnično zadovoljstvo, kot če bi bila živa. Manjka mu tip, ki se vede kakor starejši brat v istem času, ta pa bo dosegel svoj namen, zato razumu ne preprečuje opazovanja božanske lepote. Po njej narejena slika jo lahko v veliki meri nadomesti, česar ne more doseči opis pesnika, ki se želi v tem primeru izenačiti s slikarjem, vendar se ne zaveda, da kadar z besedami hvali dele tolikšne lepote, jih čas ločuje med seboj in postavlja mednje pozabo in razdvaja proporce, ki jih ne more poimenovati brez obilice besed. In ker jih ne more označiti, ne more sestaviti skladne somernosti, sestavljene iz božanskih proporcev, in zato isto časovno obdobje, ki vključuje opazovanje naslikane lepote, ne more podati opisane lepote; in greh zoper naravo je, da želimo po ušesu prenašati, kar se mora prenašati po očesu. Naj skozi uho vstopa glasba in ne veda o slikarstvu, verna posnemovalka naravnih oblik vseh stvari. Kaj te žene, o človek, da puščaš svoja bivališča v mestu, da zapuščaš sorodnike in prijatelje in odhajaš na podeželje prek hribov in dolin, če ne naravna lepota sveta, ki jo, če dobro razmisliš, lahko uživaš le s čutilom vida. In če se hoče v tem primeru pesnik tudi sam imenovati slikar, zakaj nisi izbral takšnih krajev, ki jih je opisal pesnik, in ostal doma, ne da bi občutil čezmerno toploto sonca? Oh, mar bi ti to ne bi bilo v večjo korist in bi ne bilo manj utrudljivo, saj bi delal v hladu, brez gibanja in nevarnosti za zdravje? Vendar duša ni mogla ugoditi prednosti pogleda z okna svojega bivališča in ni

mogla videti podob veselih krajev, ni mogla videti senčnih dolin, presekanih s skakljanjem vijugastih rek, ni mogla videti raznega cvetja, ki s svojimi barvami nudi očesu harmonijo, in tako tudi vseh ostalih stvari, ki jih je moč prikazati temu očesu. Če pa slikar v hladnem in trdem zimskem vremenu postavi predte iste naslikane krajine in druge, v katerih si užival ob nekem izviru; če se lahko ponovno vidiš v vlogi ljubimca s svojo ljubljeno v cvetnih poljih, v nežnih sencah zelenih dreves, mar ne boš začutil popolnoma drugačnega zadovoljstva, kot če slišiš to doživetje v opisu pesnika? Tu odgovarja pesnik in popušča pod zgornjimi dokazi; a pravi, da prekaša slikarja, saj žene ljudi, da govorijo in razmišljajo s pomočjo raznih postopkov domišljije, s katerim si izmišlja stvari, ki ne obstajajo, in govori, da bo pognal ljudi k orožju, da bo opisal nebo, zvezde in naravo, umetnosti in vse drugo. Njemu odgovarjamo, da nobena od stvari, o katerih govorimo, ni njegov poklic. Če pa želi pripovedovati in imeti govore, ga moramo prepričati, da ga v tem prekaša govornik, in če govori o astrologiji, je to kradel astrologom, če govori o filozofiji, je to ukradel filozofom, saj poezija v bistvu nima svojega lastnega bivališča in ga ne zasluži nič bolj kakor trgovec, ki zbira robo, ki so jo izdelali razni rokodelci. Vendar božanskost vede o slikarstvu presoja tako človeška kot božanska dela, ki jih zaključujejo njihove površine, to so mejne linije teles, s katerimi vodi kiparja do dovršenosti njegovih kipov. Slikarstvo s svojim začetkom, risanjem, uči arhitekta, da svojo zgradbo naredi prijetno očesu; uči razne lončarje, zlatarje, tkalce, vezilje; iznašlo je črke, s katerimi se izražajo razni jeziki, dalo je številke aritmetiki, pokazalo je figure geometriji, uči tiste, ki se ukvarjajo s perspektivo, ter astrologe, tvorce strojev in inženirje.

23. *Odgovor kralja Matije pesniku, ki je tekmoval s slikarjem*

Kralju je na njegov rojstni dan pesnik prinesel delo, ustvarjeno v slavo dnevu, ko se je v veselje sveta rodil ta kralj, in slikar mu je predstavil sliko njegove ljube. Kralj je nemudoma zaprl pesnikovo knjigo, se obrnil k sliki in z velikim občudovanjem ustavil pogled na njej. Tedaj je pesnik nejevoljno dejal: O, kralj, beri, beri in začutil boš nekaj, kar je bolj bistveno od neme slike. Tedaj je kralj, ki je zaslišal grajanje zaradi gledanja neme stvari, dejal: Molči, o pesnik, saj ne veš, kaj ti bom povedal: ta slika služi boljšemu čutilu kakor tvoje delo, ki je za slepe. Daj mi stvar, ki jo lahko vidim in otipam, ne le slišim, in ne grajaj moje izbire zato, ker sem dal tvoje delo pod pazduho, slikarjevo pa držim z obema rokama in ga kažem svojim očem, saj so tudi roke same od sebe izbrale to, da služijo plemenitejšemu čutu, kot je sluh. Kar zadeva mene, menim, da je med slikarjevo in pesnikovo vedo takšen odnos, kakršen je med čuti, katerih objekta sta. Mar ne veš, da je naša duša sestavljena iz skladnosti, ta pa se rojeva edinole

v trenutkih, v katerih je moč videti ali slišati skladnost predmeta? Ali ne vidiš, da v tvoji znanosti ni skladnosti, ustvarjene v enem trenutku, marveč se rojeva postopoma in se naslednja ne rodi, dokler poprejšnja ne umre? Zato mislim, da je tvoja iznajdba precej nižje od slikarjeve samo zaradi tega, ker se iz nje ne sestavi ubrana somernost. Ta ne zadovolji duha poslušalca ali gledalca tako kot skladnost najkрасnejših delov, ki sestavljajo božansko lepoto tega obraza pred mano, ki mi združeni sočasno dajejo tolikšno zadovoljstvo s svojo božansko skladnostjo, da po moji presoji na zemlji ne obstaja nič drugega, kar je ustvaril človek in bi moglo nuditi večje zadovoljstvo.

Če predlagamo, kaj je bolje izbrati: ostati v večnem mraku ali raje izgubiti sluh, ni tako nesmiselno mnenje, ki nemudoma raje izbere izgubo sluha skupaj z vonjem kakor pa slepoto. Kajti kdor izgubi vid, izgubi lepoto sveta z vsemi oblikami ustvarjenih stvari, gluhi pa izgubi le zvok, nastal s trkom zraka, kar je najmanjša stvar na svetu. Ti praviš, da je veda toliko bolj plemenita, kolikor plemenitejši je njen predmet, in je zaradi tega več vredno lažno domišljanje biti Boga kot manj vredne stvari. Zaradi tega bomo rekli, da je slikarstvo, ki sega le v božja dela, plemenitejše od poezije, ki se širi le na lažno izmišljanje človeških del. S primernim objokovanjem žaluje slikarstvo, ki so ga odstranili iz reda svobodnih umetnosti, četudi je pravi otrok narave in ga ustvarja plemenitejši čut. Torej ste ga, o pisci, zmotno izpustili iz reda svobodnih umetnosti, saj se ne ukvarja le z deli narave, marveč tudi z neštetiimi drugimi, ki jih narava ni ustvarila nikdar.

29. *Katera veda je mehanična in katera ne*

Pravijo, da je mehanično tisto znanje, ki se rojeva iz izkustva, in znanstveno tisto, ki se rodi in sklene v duhu, polmehanično pa tisto, ki se rojeva iz znanosti in zaključuje z delom rok. Meni pa se zdijo prazne in polne napak tiste znanosti, ki jih ne rodi izkušnja, mati vsakršne gotovosti, in se ne zaključujejo v znani izkušnji, kar pomeni, da njihov začetek, sredina ali konec ne preidejo prek enega od petih čutov. In če dvomimo v gotovost vsake stvari, ki prehaja skozi čute, moramo toliko bolj dvomiti v stvari, ki ne podlegajo tem čutom, kot so bitnost Boga in duše in podobno,¹ o katerih se nenehno razpravlja in prepira. Resnično se dogaja, da kjer primanjkuje razuma, tega nadomešča vpitje, kar se ne dogaja pri gotovih stvareh. Zato pravimo, da tam, kjer se kriči, ni resnične znanosti, saj

1 V *Vatinkanskem kodeksu* je bila izvzeta vrstica v odlomku, ki se začneja z besedami: »In če dvomimo« in končuje: »in ne ponovno rojena gotovost«. Izdaja *De Romanis* (Rim, 1817) ponovno privzema ta odlomek, vendar briše del: »kot so bitnost Boga in duše in podobno«, verjetno zato, da ne bi vmes posegla cenzura. Iz tega razloga ta izdaja v § 4 besede »podobe božanskih bogov« nadomesti s »podobe svetnikov«.

ima resnica en sam konec, in ko se ga razglasi, je prepir za vekomaj končan; če pa se prepir ponovno vname, je to lažna in zmedena veda in ne prerrojena gotovost. Prave znanosti so tiste, ki so prodrle skozi čute s pomočjo izkustva; to pa je za vezalo jezike prepirljivcem in ne zavaja s sanjami svojih raziskovalcev, marveč na osnovnih, pravih in znanih načelih napreduje vedno po vrsti in v pravem zaporedju do konca. To se vidi pri osnovnih prvinah matematike, torej številki in meri, imenovanih aritmetika in geometrija, ki z največjo resničnostjo obravnavata nezvezno in zvezno količino. Tu se ne razpravlja o tem, ali je dva krat tri več ali manj od šest niti ali ima trikotnik svoje kote manjše od dveh pravih kotov, marveč so bile z večno tišino zatrte vse razprave, njihovi privrženci pa uživajo² v miru, česar ne morejo storiti lažne znanosti duha. In če praviš, da so te prave in znane vede mehanične narave, ker jih lahko dovršimo le z roko, bom dejal isto za vse umetnosti, ki prehajajo skozi roke piscev in imajo naravo risbe, ki je del slikarstva. Astrologija in druge vede prehajajo preko dela rok, vendar nastanejo najprej v duhu, kakor slikarstvo, ki je najprej v duhu tistega, ki se z njim ukvarja, in svoje popolnosti ne more doseči brez dela rok. Pri tem slikarstvo najprej uporabi svoja znanstvena in prava načela, ki najprej določajo, kaj je telo s senco in kaj je prvotna in kaj drugotna senca, kaj je svetloba, senca, luč, barva, telo, oblika, mesto, oddaljenost, bližina, gibanje in mirovanje, ki jih razumemo edinole z umom, brez dela rok. In takšna veda je slikarstvo, ki ostaja v duhu tistih, ki o njem razmišljajo, iz česar se kasneje rojeva delo, vredno mnogo več od omenjenega razmišljanja ali znanosti.

Sledi mu kiparstvo, zelo plemenita umetnost, ki pa se ne ustvarja s tolikšno odličnostjo duha, četudi je izjemno težko v dveh glavnih stvareh, s katerima slikar ravna v svoji znanosti. Kiparju pomaga narava oziroma perspektiva, senca in svetloba. Ne posnema pa barv, s pomočjo katerih se slikar trudi, da bi svetlobo spremljale sence.

30. Zakaj se slikarstvo ne prišteva med znanosti

Ker pisci niso poznali vede o slikarstvu, niso mogli opisovati njegovih stopenj in delov. Slikarstvo samo ne kaže svojega dela z besedami; zaradi nepoznavanja je zaostalo za omenjenimi vedami, ne da bi bilo zato manj božansko. In ni brez razloga, da ga niso slavili, saj se slavi samo, brez pomoči drugih jezikov, prav kakor izvrstna dela narave. In če ga slikarji niso opisovali in ga napravili za znanost, to ni krivda slikarstva. Ali smemo zaradi tega, ker se malo slikarjev ukvarja s književnostjo, saj jim življenje ne zadošča, da bi jo spoznali, trditi, da je slikarstvo

2 V drugih izdajah »uživajo« nadomešča »zaključujejo«.

manj plemenito? Mar lahko rečemo, da lastnosti trav, kamenja in rastlin ne obstajajo, zato ker jih ljudje niso spoznali? Vsekakor ne, marveč bomo rekli, da te trave same po sebi ostajajo plemenite, proste človeških jezikov ali književnosti.

63. Način, kako zbuditi um in ga spodbuditi k raznim odkritjem

Ne bom se obotavljal med ta pravila uvrstiti novega načina razmišljanja, ki se zdi neznamen in skorajda vreden smeha, a je zelo uporaben za spodbujanje uma k raznim iznajdbam. In ta je, da gledaš nekatere zidove, zamazane z različnimi madeži, ali kamenje različne sestave. Če si moraš zamisliti neki kraj, boš lahko v tem videl podobe različnih pokrajin, okrašenih z gorami, rekami, kamenjem, drevjem, velikimi ravninami, dolinami in hribi raznih oblik; videl boš lahko tudi razne bitke in urne gibe nenavadnih figur, izraze obrazov in izgled oblačil ter neskončno stvari, ki jih boš lahko zbral v celostno in dobro obliko. S takimi zidovi in mešanici je tako kakor z bitjem zvonov, v njihovih udarcih boš našel vsako ime in besedo, ki si jo zamisliš.

Ne podcenjuj mojega nasveta, v katerem te spominjam, naj se ti ne bo težko včasih ustaviti, da bi gledal v madeže na zidu ali v pepel ognjišča ali oblake ali v blato ali v druge podobne kraje, v katerih boš, če jih boš dobro opazoval, našel najčudovitejše iznajdbe, ki spodbujajo slikarjev um k novim domisljam tako za slikanje bitk, živali in ljudi kakor tudi raznih pokrajin ali strahotnih stvari, kot so demoni in podobne stvari, saj ti bodo v čast; kajti v nejasnih stvareh se um prebudi za nova odkritja. Vendar se nauči najprej dobro narediti vse dele tistih stvari, ki jih želiš upodobiti, tako ude živih bitij kakor dele pokrajin: kamenje, rastline in podobno.

65. Slikarjevo veselje

Božanskost slikarjevega znanja povzroči, da se njegov duh spremeni v podobo božanskega duha; ker ima svobodno moč govoriti rodu o različnih vsebinah raznih živih bitij, rastlin, sadja, pokrajin, polj, razvalin gora, strašljivih in grozljivih krajev, ki njihovim gledalcem zbudijo grozo, pa tudi o prijetnih, blagih in razveseljivih krajih, cvetočih travnikih raznih barv, ki se v mehkih valovanjih upogibajo v nežnem pihljanju vetra in pogledujejo za njim, ki beži stran; o rekah, ki se s silovitostjo velikih poplav³ spuščajo z visokih gora in nosijo s seboj izruvane rastline, pomešane s kamenjem, koreninami, zemljo in peno ter ženejo pred seboj vse, kar se upira njihovemu uničevanju; o morju, kako se v viharjih cufa in tek-

3 V Vatikanskem kodeksu lahko na robu beremo pripombo: »Tu se spominjam avtorjevega čudovitega opisa nevihte Stvaritelja.«

muje z vetrovi, ki se bojujejo z njim, visoko se pne v prevzetnih valovih in pada, se z njimi uničujoče spušča nad veter, ki udriha po njihovem dnu, z zapiranjem in ukleščanjem pod seboj ga trga in razdvaja ter meša z motnimi penami, s katerimi daje duška svoji razbesnjeni jezi. Včasih ga vetrovi premagajo in se v drncu umakne in steče preko visokih brežin bližnjih rtov, od koder se prek vrhov gora spusti v nasproti ležeče doline. Del se pomeša z zrakom, uplenjenim besu vetrov, del pa pred njimi zbeži in kot dež ponovno zdrkne v morje, spet del se uničujoče spusti z visokih rtov in ruši pred seboj vse, kar se upira njegovemu uničenju. Pogosto se sreča z nasproti prihajajočim valom, se ob trčenju z njim dvigne v nebo in napolni zrak s pomešano in penečo meglo, ki jo vetrovi odbijajo nazaj v brežine rtov, in ustvari temne oblake, ki pa postanejo plen zmagovitega vetra.

241. O barvah

Barve bodo v sencah kazale svojo naravno lepoto v toliko večji ali manjši meri, kolikor večja ali manjša bo tema, v kateri se nahajajo. Če pa se barve nahajajo v razsvetljenem prostoru, se bodo kazale toliko lepše, kolikor bolj bleščeč bo svetlobni vir. Nasprotnik poreče: Obstaja toliko različnih barv senc, kolikor je raznih barv osenčenih stvari. Odgovor: barve v sencah bodo pokazale med seboj toliko manj različnosti, kolikor temnejše bodo sence, ki se tu nahajajo. O tem pričajo tisti, ki s trgov gledajo v notranjost temačnih templjev, kjer se slike različnih barv vedno kažejo ovite v temo.

242. O poljih figur obarvanih teles

Polje, ki obkroža figure katere koli naslikane stvari, mora biti temnejše od osvetljene strani te figure in svetlejša od njihove zasenčene strani.

243. Zakaj bela ni barva

Bela ni barva, vendar je zmožna sprejeti vsakršno barvo. Kadar se nahaja visoko v pokrajini, so vse njene sence nebesno modre, in do tega pride zaradi četrtega pravila, ki pravi: površina vsakega neprozornega telesa je deležna barve predmeta. Torej od te bele, ki je brez sončne svetlobe, zaradi vmesnosti nekega predmeta, postavljenega med njo in sonce, ostaja v celoti belo vse, kar je obrnjeno k soncu in zraku in se obarva z njuno barvo. Tisti del, ki ni obsijan s soncem,⁴ ostaja v senci in prejme barvo zraka. Če ta bela ne bi bila izpostavljena zeleni barvi pokrajine do obzorja in ne belini tega obzorja, bi se zdela brez dvoma enostavne barve, prav kakor zrak.

4 V Vatikanskem kodeksu: »ki ni sončen«.

244. O barvah

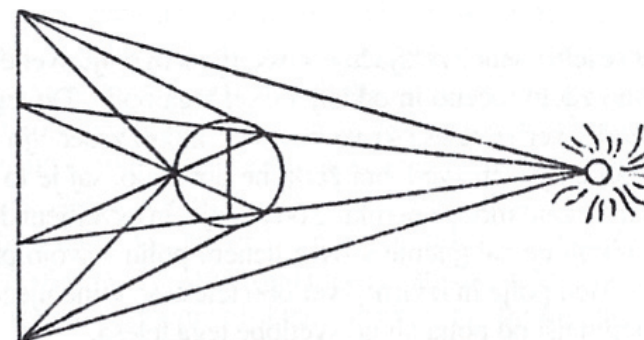
Svetloba ognja obarva vsako stvar rumeno; toda to se bo izkazalo za resnično samo v primerjavi s stvarmi, ki jih osvetljuje zrak. To bomo lahko videli proti večeru ali po zarji in še tam, ko v temni sobi pada na predmet delček zraka ali pramen svetlobe sveče; in na tem mestu bomo gotovo jasno in ostro videli razlike med njima. Brez primerjave bi te razlike nikdar ne prepoznali, razen pri barvah, ki so si bolj podobne, razložili pa bomo belo od svetlo rumene, zeleno od modre; ker svetloba, ki osvetljuje modro, lebdi, se zdi kakor mešanica modre in rumene, ki sestavljata zeleno. In če nato zmešaš rumeno z zeleno, bo še lepša.

245. O barvah padajoče in odbite svetlobe

Kadar se med dvema svetlobama nahaja zasenčeno telo, se lahko spreminjata le na dva načina: ali bosta enake jakosti ali pa neenaki, kar zadeva svetlobo med njima. Če bosta enaki, bosta lahko na dva druga načina spreminjali svoj blesk na predmetu, torej z enakim ali različnim bleskom. Enak bo, kadar bosta na enaki razdalji, neenak na različnih razdaljah. Na enakih razdaljah se bosta spreminjali na dva druga načina: predmet bosta manj osvetljevali enako bleščeči svetlobi, na razdalji pa enako močni svetlobi pri enaki oddaljenosti od predmeta njima nasproti. Ti dve svetlobi lahko osvetlujeta predmet na enaki razdalji med njima, se pravi enakima v barvi in blesku, na dva načina: ali enakomerno z obeh strani ali neenakomerno. Svetlobi ga bosta osvetljevali enakomerno, kadar bo prostor okoli njiju enake barve ali teme oziroma jasnosti; neenakomerno pa, kadar je prostor okoli njiju različno teman.

246. O barvah senc (slika)

Pogosto se zgodi, da sence zasenčenih predmetov niso opremljene z barvami in svetlobo; sence bodo zelenkaste in svetloba rdečkasta, dasi bo telo enake barve.

Zgodi se, da svetloba pada na predmet z vzhoda in ga osvetljuje z barvo svojega bleska, z zahoda pa ista svetloba osvetljuje drug predmet, ki je druge barve od prvega, torej se s svojimi odbitimi žarki odbija proti vzhodu in pada na tisti del prvega predmeta, ki je obrnjen k njemu. Tu se njegovi žarki sekajo in se ustavljajo obenem z njegovo barvo in bleskom. Čestokrat sem na belem predmetu videl rdečo svetlobo in modrikaste sence; to se dogaja v zasneženih gorah ob sončnem zahodu, in obzorje se kaže v barvi ognja.

533. *Kaj je senca*

Kot nam pove že samo ime, je senca oslabitev moči svetlobe, ki je vidna na površini telesa in se začne tam, kjer se luč umakne, konča pa se v temi.

534. *Kakšna je razlika med senco in temo*

Razlika med senco in temo je v tem, da pri prvi luči izgubi na moči, pri drugi pa popolnoma izgine.

535. *Kako nastane senca*

Senca nastane iz dveh stvari, ki se razlikujeta druga od druge in od katerih je ena telesna in druga duhovna. Telesna stvar je telo, ki meče senco, duhovna je svetloba. Senca tako nastane zaradi svetlobe in telesa.

536. *O naravi sence*

Senca spada po naravi med obče stvari, ki so močnejše na začetku, proti koncu pa slabijo. Ko govorim o začetku vsake oblike in vidne ali nevidne lastnosti, ne mislim na stvari, ki po skromnem začetku sčasoma močno zrastejo, kakor zraste iz majhnega želoda velik hrast. Lahko celo trdim, da je hrast močnejši na svojem začetku oziroma pri zemlji, tam potemtakem, kjer je najdebelejši. Tema je tako prva stopnja sence, luč pa zadnja. Zato, slikar, naredi senco bolj temno bližje njenega izvira, njen konec pa primerno spremeni v luč, tako da bo videti brez konca.

537. *Kaj sta senca in tema*

Senca je zmanjšanje luči, tema pa odsotnost luči.

539. *Na koliko delov se deli senca*

Senca se deli na dva dela. Prvemu pravimo prvotna, drugemu pa drugotna senca.

540. *O senci in njeni delitvi*

Sence na telesih nastajajo zaradi temnih predmetov, ki so pred njimi, delijo pa se na dva dela. Prvemu pravimo prvotna, drugemu pa drugotna senca.

541. *O dveh vrstah senc in na koliko delov se delita*

Poznamo dve vrsti senc. Prva se imenuje enostavna, druga pa sestavljena senca. Enostavna senca je tista, ki izvira samo iz enega telesa in ene luči, sestavljeno pa povzroči več luči na enem ali na več telesih. Enostavna senca se deli na dva dela oziroma na prvotno in drugotno senco. Prvotna je tista, ki jo vidimo na površini telesa, ki meče senco, drugotna pa ona, ki potuje po zraku od omenjenega telesa; če naleti na oviro, se na tem mestu ustavi, in tja pade tudi njena osnovna oblika. Podobno bi lahko opisali sestavljene sence.

Prvotna senca je vedno podlaga drugotni senci.

Drugotne sence so omejene z ravnimi črtami.

Drugotna senca je toliko manj temna, kolikor bolj oddaljena je od prvotne sence.

Za temnejšo se bo izkazala tista senca, ki jo bo obkrožala bolj bleščeča belina, in nasprotno bo senca manj opazna, če bo pokrivala temnejšo podlago.